

Bevezetés

Tanulmányomban a magyar felsőoktatás működési feltételeit és teljesítményét mutatom be egyrészt a hasonló történelmi örökséggel rendelkező és a rendszerváltás után hasonló fejlődési útat bejáró közép-európai országokkal – Lengyelországgal, Szlovákiával, a Cseh Köztársasággal, Romániával – való összehasonlításban. Szlovéniát is bevonom az elemzésbe, mert déli szomszédunk felsőoktatása sok tekintetben kiemelkedő teljesítményt mutat. A hazai felsőoktatás mutatóit az Európai Unió átlagával is összehasonlítom, bemutatandó lemaradásunkat vagy közeledésünket a fejlettebb államokhoz. Kutatásaim során az Eurostat és az OECD legfrissebb rendelkezésre álló statisztikáit, valamint az Euryopedia és az Eurydice adatbázisait használtam.

A felsőoktatás működési feltételei

Az egyetemek irányítása

A szocializmus időszaka előtt Magyarországra – mint Nagy-Britannia kivételével Európa egészére – a kontinentális egyetemirányítás volt a jellemző, melyben hatalom a kizárólag egyetemi polgárokból álló szenátus kezében van. A szocializmus sajátos egyetemirányítása után a felsőoktatás irányításának átalakítását az 1993-as LXXX, később jó néhány alkalommal módosított törvény – az első önálló magyar felsőoktatási törvény – szabályozta. E szerint a felsőoktatási intézmények vezető testülete az intézményi tanács, mely akadémiai, stratégiai, személyi és gazdasági kérdésekben egyaránt döntési jogosultsággal rendelkezik. Ez az irányítási rendszer azonban számos szakértő szerint már akkor sem felelt meg a tömegképzés, az új, piaci jellegű viszonyok, a hatékonyság és más, a társadalom és a munkaerőpiac támasztotta követelményeknek. Ezért a 2002-ben hatalomra került liberális kormányzat megkísérelte az egyetemirányítás átalakítását az angolszász eredetű, de mára a kontinentális nyugat-európai országokban is általánossá vált, hatalommegosztáson alapuló duális kormányzási rendszernek megfelelően. Hasonló kezdeményezések indultak el a többi közép-európai országban is, azonban ezek – csakúgy, mint hazánkban – jelentős részben az akadémiai szféra ellenállása miatt megtorpanak. Magyarországon a végül elfogadott 2005. évi CXXXIX. törvény nem változtatta meg az egyetemek belső irányítását. Mindössze egy többségében belső tagokból álló, tanácsadó jellegű testületet (gazdasági tanács) hozott létre, számottevő hatáskör nélkül.⁴⁵³

A közép-európai országok egyetemirányításának jelenlegi rendszerét az 1. ábrán foglaltam össze.

	Felelős vezető	Akadémiai testület	Döntéshozó testület	Tanácsadó-felügyelő testület
Cseh Köztársaság	rektor	szenátus (csak belső tagok)		kormányzó testület (csak külső tagok)
Magyarország	rektor	szenátus (csak belső tagok)		gazdasági tanács (nem kötelező)
Lengyelország	rektor	szenátus (csak belső tagok)		tanács (nem kötelező)
Románia	rektor	szenátus (csak belső tagok)		-

⁴⁵³ A gazdasági tanácsnak az egyetem működésével kapcsolatban általános tanácsadói-javaslattevői-közreműködői szerepe van /23.§ (1)/, melyet véleményezés formájában gyakorol gazdálkodási, fejlesztési kérdésekben /25.§ (1)/. Konkrét döntési jogosultságot egyedül az intézmény kezelésében lévő kincstári vagyon elidegenítésével, megterhelésével kapcsolatban kapott /23.§ (1)/, konkrét ellenőrzési szerepet pedig az egyetem gazdálkodásával kapcsolatban /25.§ (2)/. Hét fős testület esetén 3; kilenc fős testület esetén 4 tagot a szenátus delegál, és hivatalból tag a rektor és a gazdasági főigazgató /23.§ (4,5)/.

Szlovákia	rektor	szenátus (csak belső tagok)	kormányzó testület (csak külső tagok)
Szlovénia	rektor	szenátus, akadémiai közgyűlés (csak belső tagok)	Egyetemek: - Különálló intézmények: menedzsment testület (külső és belső tagok)

1. ábra: A felsőoktatási intézmények belső irányítása⁴⁵⁴

Minden országban megmaradt a tradicionális kontinentális egyetemirányítási rendszer. Az akadémiai és a stratégiai döntéshozó testület egyetlen országban sem különül el, a szenátus látja el mindkét feladatkört. Bár a tanácsadó testületek (az egyetemi kormányzás rendszerében board) Románia kivételével megjelentek, jogkörük korlátozott. Lengyelországban és Magyarországon nem is kötelező a tanácsadó testület létrehozása.

Eközben, mint már korábban említettem, a 20. század utolsó és a 21. század első évtizedében a kontinentális Európa, így például Hollandia, Belgium, Svédország, Norvégia, Dánia, Finnország, Olaszország, Spanyolország, Ausztria áttért a duális egyetemirányításra. Ezzel együtt elmozdultak a professzionális menedzsment irányába. Az egyetemirányítás tekintetében tehát Magyarország a közép-európai országokkal mutat hasonlóságot, és ezzel teljes mértékben eltér a nyugat-európai tendenciáktól.⁴⁵⁵

Intézményi autonómia

Egy poszt-szocialista országban különösen fontos kérdés az egyetemek autonómiája. Az Európai Egyetemek Szövetsége az egyetemek önállóságát négy dimenzióban vizsgálja: szervezeti, pénzügyi, személyügyi és akadémiai autonómia tekintetében. A szervezeti autonómia mértékének meghatározásánál a következő szempontokat veszik figyelembe: ki (külső szereplő vagy az egyetem) nevezi ki a rektort, előírja-e a törvény a rektorral szembeni elvárásokat vagy az egyetem határozhatja meg, előírja-e a törvény az egyetem belső struktúráját vagy az egyetem határozhatja meg, alapíthat-e az egyetem gazdasági társaságot, van-e tanácsadó testület az egyetemirányításban és ki nevezi ki ezek tagjait. A pénzügyi autonómia mértékének meghatározásánál a következő szempontokat veszik figyelembe: milyen mértékben „címkezett” az állami támogatás, a maradványt az egyetem megtarthatja-e és szabadon használhatja-e fel, vehet-e fel kölcsönt, tulajdonolhat-e ingatlant, a tandíj-megállapítás az egyetem joga-e. A személyügyi autonómia mértékének meghatározásánál a következő szempontokat veszik figyelembe: mennyire szabad a munkaerő-gazdálkodás (kinevezés, elbocsátás, előléptetés) és a bérek meghatározása. Az akadémiai autonómia mértékének meghatározásánál a következő szempontokat veszik figyelembe: ki határozza meg a hallgatói létszámot, a felvételi kritériumokat, az oktatás nyelvét, az oktatott tartalmat, és hogyan lehet új képzési programot indítani. Az egyes szempontokat a felmérés különböző súllyal veszi figyelembe mind a négy területen.

Az eredmények alapján négy klasztert alakít ki: igen nagy mértékben autonóm, nagy mértékben autonóm, közepesen autonóm és kis mértékben autonóm felsőoktatási intézményekkel rendelkező ország-csoportot. A 2. ábra hazánk és a felmérésben résztvevő többi közép-európai ország értékelését és helyezését mutatja a 28 országot tartalmazó autonómia-rangsorban.

SZERVEZETI AUTONÓMIA			PÉNZÜGYI AUTONÓMIA			SZEMÉLYÜGYI AUTONÓMIA			AKADÉMIAI AUTONÓMIA		
Helyezés	Autonómia	Klaszter	Helyezés	Autonómia	Klaszter	Helyezés	Autonómia	Klaszter	Helyezés	Autonómia	Klaszter

⁴⁵⁴ Saját szerkesztés Forrás: Higher Education Governance in Europe. European Commission, Brüsszel.

⁴⁵⁵ Keczer Gabriella: Governance Reforms in European Universities. *International Journal of Multidisciplinary Research in Social and Management Sciences*. Vol. 2. Issue 2. May-June, 2014. 5-8.

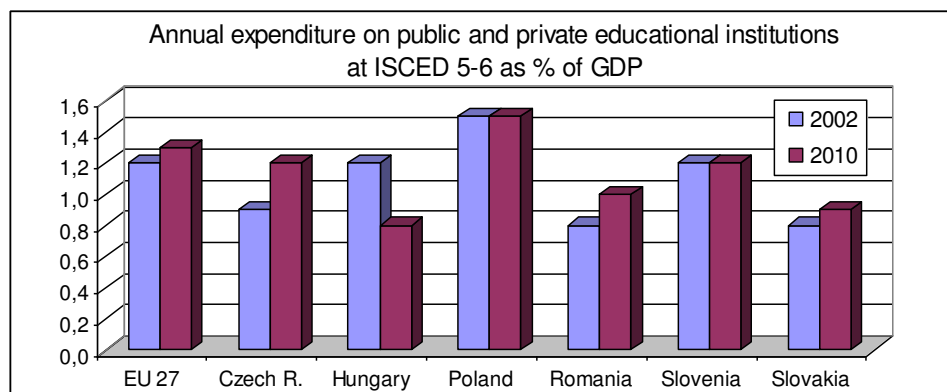
PL	13	67 %	nagy	18	54 %	közepes	12	80 %	nagy	15	63 %	nagy
HU	16	59 %	közepes	6	71 %	nagy	17	66 %	nagy	24	47 %	közepes
CZ	22	54 %	közepes	21	46 %	közepes	3	95 %	igen nagy	22	52 %	közepes
SK	25	49 %	közepes	7	70 %	nagy	23	54 %	közepes	18	56 %	közepes

2. ábra: A felsőoktatási intézmények autonómiája⁴⁵⁶

A szervezeti autonómia tekintetében Magyarország 28 ország közül a 16., a társágban a 2. A pénzügyi autonómia a felmérés szerint a térségben Magyarországon a legnagyobb, és a 28-as listán is az előkelő 6. helyezést foglaljuk el. (Ez az eredmény véleményem szerint vitatható. Autonómia-pontot ér például, hogy Magyarországon a pénzmaradványt az egyetemek megtarthatják és szabadon használhatják, az állami magyar egyetemeken azonban nem képződik maradvány. A felmérés szerint Magyarországon az egyetemek állapíthatják meg a tandíjat, ez azonban nem teljes mértékben van így.) A személyügyi autonómiában a térségben a 3., a teljes rangsorban a 17. helyen állnak a magyar egyetemek. Az akadémiai autonómia a térségben a legalacsonyabb Magyarországon, és az összes ország közül is csak hármat előzünk meg. Ennek oka például, hogy csak Magyarországon határozza meg külső szereplő az alapszakos felvételi kritériumokat, hazánkban minden új alapszakos program indítást akkreditáltatni kell. Összességében megállapítható, hogy a szervezeti és az akadémiai autonómia tekintetében a visegrádi országok egységesen az európai rangsor alsó felében foglalnak helyet, a térség elmaradása a nyugat-európai felsőoktatási rendszerektől az akadémiai autonómia területén a legnagyobb. Ez azért is érdekes, mert az egyetemi kormányzás bevezetésére irányuló reform-törekvéseket hazánkban éppen azért utasította el az akadémiai közösség, mert az akadémiai autonómiát látták veszélyben. Ugyanakkor azokban az európai országokban, ahol már áttértek az egyetemi kormányzásra, jóval nagyobb az egyetemek akadémiai szabadsága, mint a visegrádi országokban.

A felsőoktatás finanszírozása

A felsőoktatás finanszírozásának gyakran vizsgált mutatója, hogy a hazai össztermék hány százalékát fordítják az egyes országok a felsőoktatási intézményekre. Ezt a 3. ábra mutatja.

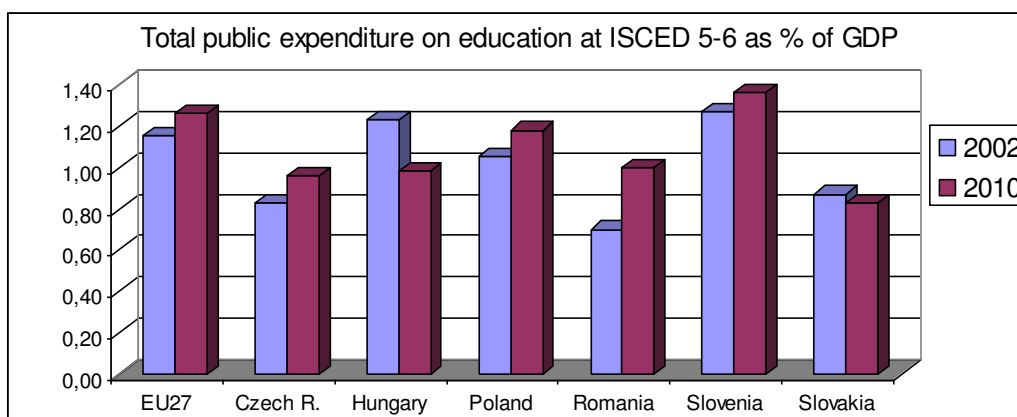
3. ábra: Éves ráfordítás az állami és a magán felsőoktatási intézményekre a GDP %-ában⁴⁵⁷

2002-ben Magyarország GDP-arányos felsőoktatási ráfordítása megegyezett az EU átlagával, azóta azonban csökkent ez a hányad, és ezzel nem csak az EU átlagtól maradtunk le, hanem a közép-európai térségben is sereghajtók lettünk. A hazai forráskivonás különösen azért szomorú, mert a térség egyetlen más államában sem csökkent a GDP arányos felsőoktatási ráfordítás, sőt, több államban növelték ezt a hányadot.

⁴⁵⁶ Saját szerkesztés. Forrás: University Autonomy in Europe Scorecard 2010. European University Association, Brüsszel.

⁴⁵⁷ Eurostat alapján saját szerkesztés

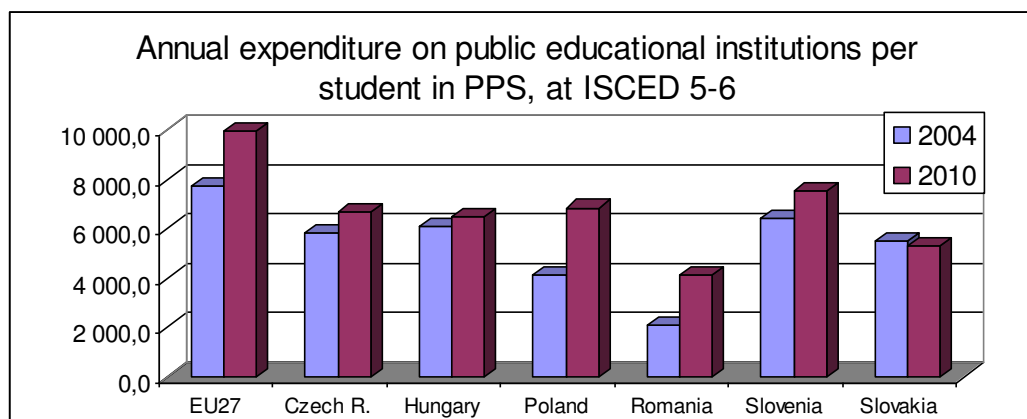
A felsőoktatásra fordított közkiadások hazánkra nézve hasonló képet mutatnak (4. ábra).

4. ábra: A felsőoktatásra fordított közkiadások a GDP%-ában⁴⁵⁸

Hazánk esetében ebben a mutatóban is szembeűnő a visszaesés a 2002-ben az EU átlagot is meghaladó hányadról, miközben például Románia impresszív növekedést produkált, 2010-ben megelőzve a korábban élen járó Magyarországot.

Azt, hogy ténylegesen mennyi pénzből működik a felsőoktatás, nem a fenti érték, hanem az tükrözi, hogy egy hallgatóra mekkora összeg jut. A 5. ábra vásárlóerő standardon⁴⁵⁹ kifejezve mutatja be ezt az összeget.

5. ábra: Egy hallgatóra jutó éves ráfordítás az állami felsőoktatási intézményekben (Euro PPS)⁴⁶⁰

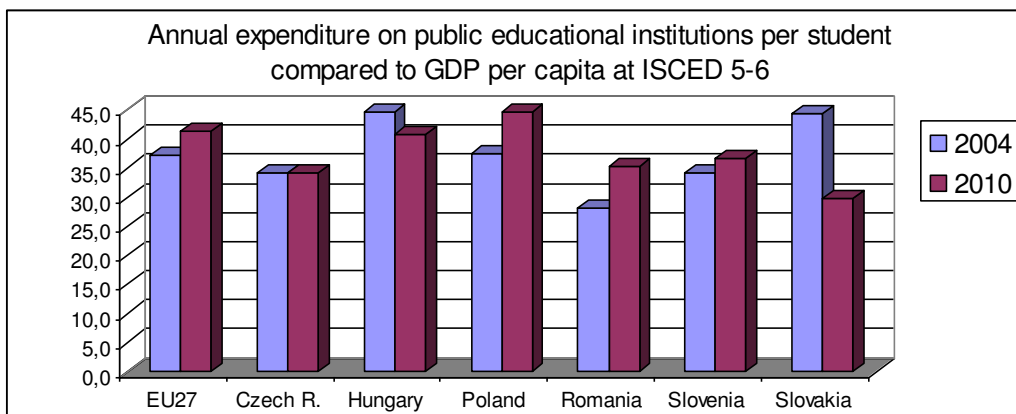
Szomorú, hogy 2010-re nagyra nyílt az olló hazánk és az EU átlag között. Az pedig sokkoló adat, hogy míg Magyarországon kevesebb mint 6.500 Euro PPS jut egy hallgatóra, addig a skandináv államokban 15.000, Svájcban közel 17.000, Japánban pedig 20.500, azaz van, ahol több mint kétszer-háromszor akkora összeg jut egy hallgatóra, mint nálunk. (OECD 2013)

Érdeemes azonban azt is megvizsgálni, hogy az egyes országokban az egy főre jutó hazai össztermék és az egy hallgatóra jutó finanszírozás aránya hogyan alakul. Ezt a 6. ábra mutatja.

⁴⁵⁸ Eurostat alapján saját szerkesztés

⁴⁵⁹ Az Euro PPS (Purchasing Power Standard) egy olyan fiktív valutaegység, melynek vásárlóereje ugyanakkora, mint egy euróé az EU-ban átlagosan.

⁴⁶⁰ Eurostat alapján saját szerkesztés

6. ábra: Egy hallgatóra jutó ráfordítás az állami felsőoktatási intézményekben az egy főre jutó GDP %-ában⁴⁶¹

Magyarországon az egy főre jutó GDP-nek ugyanakkora hányada az egy hallgatóra költött összeg, mint az EU-ban. A fentebb említett skandináv államokban ez az arány 45% körüli, vagyis csak kevéssel nagyobb, mint nálunk, összességében mégis háromszor annyi finanszírozás jut egy hallgatóra. Megállapítható tehát, hogy hazánkban – és a teljes közép-európai térségben – az alacsony egy főre jutó hazai össztermékkel függ össze az egy hallgatóra jutó csekély összegű finanszírozás. 2004-hez képest hazánkban ez a mutató is romlott, miközben a térség 3 országa, miképpen az EU egésze is, előrelépést mutat.

Érdekes mutató, hogy az oktatási ráfordítások hány százaléka jut a felsőoktatásba. Ezt a 7. ábra mutatja.⁴⁶²

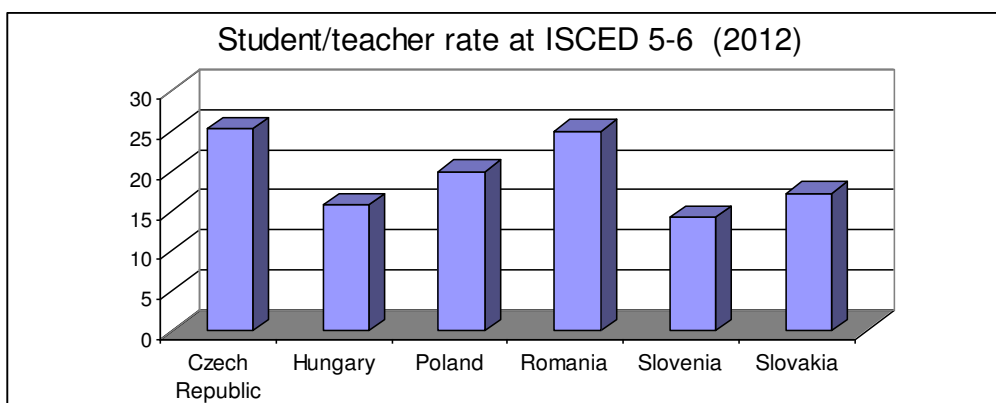
CSEH K.	MAGYARO.	LENGYELO.	ROMÁNIA	SZLOVÉNIA
24,0	19,3	30,2	31,6	19,5

7. ábra: Felsőoktatási kiadások az oktatási kiadások %-ában (2010)⁴⁶³

Az oktatási ráfordítások legkisebb hányada Magyarországon jut a felsőoktatásra.

A hallgató/oktató arány, az egyetemi alkalmazottak státusza

Fontos mutatója a felsőoktatásnak az egy oktatóra jutó hallgatók száma. A hallgatói létszám csökkenésével ez a kérdés szintén erőteljesen felmerült hazánkban. A 8. ábra a hallgató/oktató arányt mutatja.

8. ábra: Egy oktatóra jutó hallgatók száma (2012)⁴⁶⁴

⁴⁶¹ Eurostat alapján saját szerkesztés

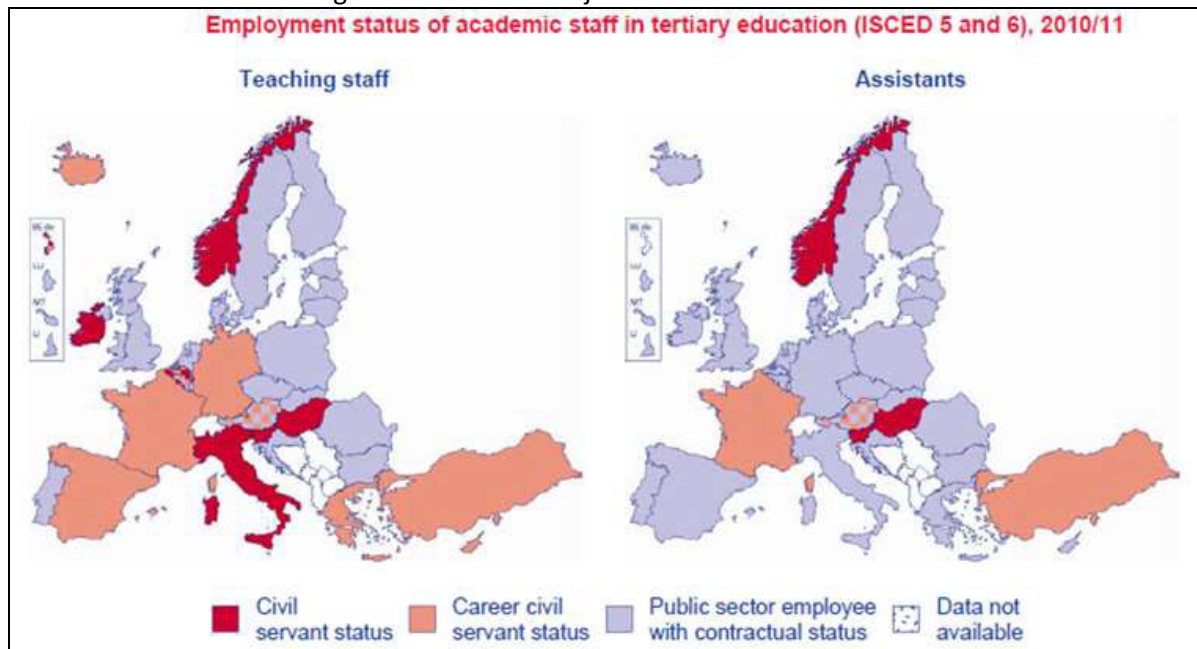
⁴⁶² Szlovákia: nincs adat.

⁴⁶³ Saját szerkesztés. Forrás: Funding of Education in Europe. Education, Audiovisual and Culture Executive Agency, Brüsszel, 2013.

⁴⁶⁴ Eurostat alapján saját számítás és szerkesztés

2011-ben az EU21-ben átlagosan 15,9 hallgató jut egy oktatóra (OECD 2013), Magyarországon 16,8, vagyis hazánkban nem nevezhető túl magasnak az oktatói létszám. A térségben csak Lengyelországhoz és Romániához képest jut kevesebb hallgató egy oktatóra hazánkban.

A 9. ábra a felsőoktatási dolgozók státusát mutatja.

9. ábra: A felsőoktatási dolgozók (oktatók és segítő személyzet) státusa a 2010/11-es tanévben⁴⁶⁵

A közép-európai országok közül csak Magyarországon és Szlovéniában vannak a felsőoktatási dolgozók közalkalmazotti státusban, a többi államban szerződéses alkalmazottai a közszektorban. A közalkalmazotti státus Európának csak néhány országában jellemző.

Hallgatói terhek és támogatások

A következőkben azt mutatom be, hogy milyen fizetési kötelezettségeik vannak a hallgatóknak, és milyen támogatásokban részesülnek. A 10. ábra ezeket foglalja össze a közép-európai országokban.

	TANDÍJ	EGYÉB DÍJAK	CSALÁDI TÁM.	DIÁKHITEL
CSEH KÖZT.	- normál esetben nincs - a rektorak egyedi esetekben joga van csökkenteni vagy elengedni a tandíjat	- egyszeri felvételi díj (cc. € 20) képzésenként	- egy szülőnek adókedvezmény 26 éves korig - családi pótlék csak az alacsony jövedelműeknek	nincs
MAGYAR-ORSZÁG	- költségtérítés vagy rész-költségtérítés a full-time és part-time hallgatók esetében, ha nem államilag finanszírozott helyen tanulnak - a hallgatók a tanulmányi eredményük alapján		nincs	- Diákhitel I: ált. célú, maximált összegű max. 5 évre, évente 10 hónapon keresztül, 40 éves korig lehet igénybe venni - Diákhitel II: csak tandíjra, nincs maximálva - egy hallgató mindkét

⁴⁶⁵ Higher Education Governance in Europe. European Commission, Brüsszel.

	átszorolódhatnak			hitelt felveheti
LENGYEL-ORSZÁG	- full-time hallgatók normál esetben nem fizetnek - más esetben az összeget a rektor állapítja meg a szenátus által elfogadott elvek alapján	- egyszeri felvételi díj (cc. € 20) képzésenként - adminisztrációs díj (cc. € 41/év)	- családi adókedvezmény 25 éves korig csak szoc. helyzet alapján - családi pótlék csak az alacsony jövedelműeknek	- diákhitel (ker. bankoktól, állami támogatással) 25 éves korig, ha a család 1 főre jutó nettó jövedelme max. cc. € 500/hó. - szegény családok esetében az állam 100% ill. 70% garanciát vállal, jövedelemtől függően
ROMÁNIA	- költségtérítés, ha a hallgató nem államilag finanszírozott helyen tanul - az összeget a szenátus határozza meg a képzés költségei alapján	- felvételi és adminisztrációs díj, vizsgaismérlési díj	nincs	nincs
SZLOVÁKIA (köz- és állami FOI-k)	- full-time hallgatók normál esetben nem fizetnek - part-time hallgatók tandíjat fizetnek - a maximumokat a kormányzat határozza meg - a rektornak egyedi esetekben joga van csökkenteni vagy elengedni a tandíjat	- admin. díjat minden hallgató fizet - a tandíj és a többi díj együttesen nem lehet több a full-time képzés átlagos költségei 50%-ánál	- családi pótlék és adókedvezmény a full-time hallgatók családjának 25 éves korig a normál tanulmányi idő alatt	- oktatástámogatási alapból minden full-time hallgatónak az első képzéséhez a képzés mindhárom szintjén - a min. és max. összeg, min. és max. visszafizetési idő meghatározott - 2012/13: államilag támogatott kölcsön minden hallgatónak a teljes tanulmányi időre
SZLOVÉNIA	- költségtérítés, ha a hallgató nem államilag finanszírozott helyen tanul - a díjmegállapítás elvei központilag szabályozottak	- az intézmények bárkitől kérhetnek beiratkozási díjat, pótvizsgadíjat, és plusz szolgáltatásokért	adókedvezmény minden szülőnek minden gyerek után, aki 26 éves kora előtt kerül a felsőoktatásba	nincs

10. ábra: Hallgatói díjak és juttatások (2012/13-as tanév)⁴⁶⁶

Magyarország sajátos rendszere, melyben vannak államilag finanszírozott és nem finanszírozott helyek is mind a nappali, mind a levelező képzésben a térségben jellemző még Romániában és Szlovéniában, Európa fejlettebb országaiban viszont nem. Magyarországon (és Romániában) nem kap a hallgatók családja semmilyen támogatást vagy kedvezményt, miközben olyan nyugat-európai államokban is van kedvezmény, mint például Belgium, Németország, Írország, Franciaország, Olaszország, Ausztria, Portugália.

⁴⁶⁶ Saját szerkesztés. Forrás: Eurypedia http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/eurypedia_en.php.

Hallgatók és diplomások

A felsőoktatásba belépők aránya

Az utóbbi 30-35 évben a fejlett államokban a hallgatói létszám három-ötszörösére nőtt. Az expanzió következtében egyrészt többszektörűvé vált a felsőoktatás (így olyan, nem egyetem típusú intézmények jöttek létre, amelyek kevesebb idő alatt bocsátották ki a hallgatókat a munkaerőpiacra, lényegesen olcsóbban) másrészt jellemzővé vált a heterogenitás (megnyílt a lehetőség a hátrányos helyzetű rétegek vagy a szakmai középiskolában érettségizettek felsőoktatási részvételére is)⁴⁶⁷. Magyarországon a 2000-es évekre jellemző Bolognai-folyamat bevezetése eredményezett tömeges felsőoktatási kibocsátást.⁴⁶⁸

A 11., 12., 13. ábra a felsőoktatásba belépők arányát mutatja az utóbbi 10 évben az alap-, mester és doktori képzéseken.⁴⁶⁹

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Cseh K.	25	30	30	33	38	41	50	54	57	59	60	60
Magyarország	55	56	62	69	68	68	66	63	57	53	54	52
Lengyelország	65	68	71	70	71	76	78	78	83	85	84	81
Szlovák K.	37	40	43	40	47	59	68	74	72	69	65	61
Szlovénia	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	40	46	50	56	61	77	75
EU21	46	47	49	50	52	53	54	54	54	56	59	59

11. ábra: Belépési arányok alapképzésen (ISCED5A)⁴⁷⁰

Az alapképzésbe lépők aránya Magyarországon csökkent, és ennek következtében az európai uniós átlag alá került -- egyedül a térségben. Ez a tény azért figyelemre méltó, mert 2010-ben még mi vezettük a visegrádi országok rangsorát, meghaladva az EU21 átlagát.

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Cseh K.	9	7	8	9	10	8	9	8	9	8	9	9
Magyarország	1	3	4	7	9	11	10	11	12	14	16	17
Lengyelország	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Szlovák K.	3	3	3	3	2	n.a.	n.a.	n.a.	1	1	1	1
Szlovénia	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	49	43	38	32	32	19	18
EU21	11	13	12	12	12	16	16	15	14	14	15	15

12. ábra: Belépési arányok mesterképzésen (ISCED5B)⁴⁷¹

Az alapképzések szintjén hazánkban tapasztalható negatív tendenciát kompenzálja, hogy mester szinten Magyarország az utolsóból a második lett, és csak hazánk és Szlovénia haladja meg az európai uniós átlagot.

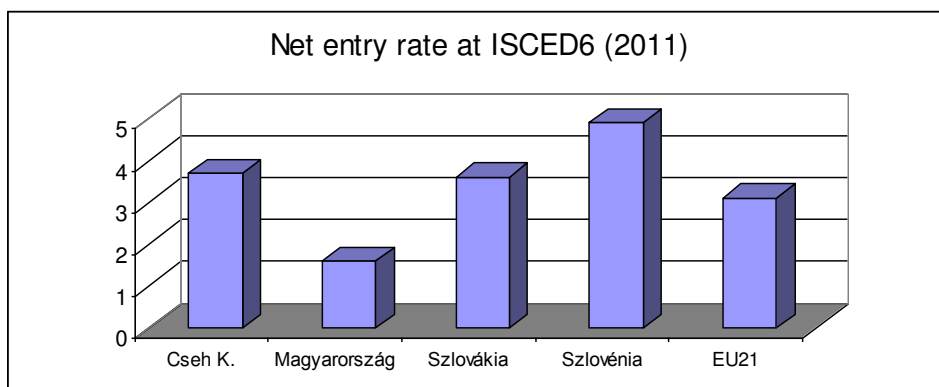
⁴⁶⁷ Csehné Papp Imola: A munkaerőpiac igényeinek megfelelő oktatási rendszer?, In: Vzdělávanie, vskum a metodológia (Oktatás, kutatás és módszertan), szerk. Karlovitz J T, Torgyík J, International Research Institute, Komarno, 2013, 650-657.

⁴⁶⁸ Csehné Papp Imola: A felsőoktatás munkaerőpiaci kimenete. In: Speciális kérdések és nézőpontok a felsőoktatásban, (szerk. Karlovitz J. T.), Neveléstudományi Egyesület, Budapest, 2009, 91-96.

⁴⁶⁹ Az OECD a felsőoktatásban való részvétel összesített nettó arányát úgy határozza meg, hogy a jelenlegi belépési arányok alapján megbecsüli annak valószínűségét, hogy egy ember belép a felsőoktatásba. Az adatok ISCED5 szinten a 25 év alattiakra, ISCED6 esetében a 30 év alattiakra vonatkoznak.

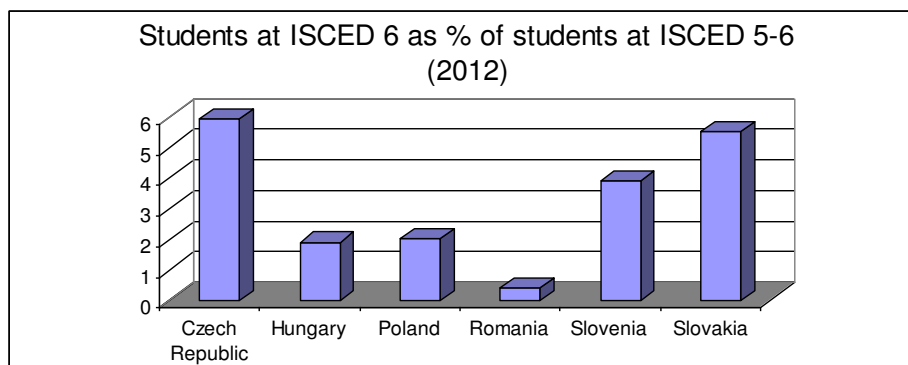
⁴⁷⁰ Saját szerkesztés. Forrás: Education at a Glance 2013. <http://dx.doi.org/10.1787/eag-2013-en>.

⁴⁷¹ Saját szerkesztés. Forrás: Education at a Glance 2013. <http://dx.doi.org/10.1787/eag-2013-en>.

13. ábra: Belépési arányok doktori képzésen (ISCED6)⁴⁷²

A doktori képzést tekintve Magyarország lemaradása szembeűnő, a doktori képzésbe belépők aránya a legalacsonyabb az adatot szolgáltató 4 közép-európai ország közül, és jelentősen elmarad az EU átlagától. Hasonló képet kapunk, ha a doktori képzésben résztvevők arányát az összes felsőoktatási hallgatóra vetítjük, ezt a 14. ábra mutatja. Figyelemre méltó, hogy a térségben csak hazánkban történt csökkenés, miközben például Szlovénia 7 év alatt megnégyszerezte a doktori képzésben résztvevők arányát az összes hallgatón belül.⁴⁷³

14. ábra: Doktori képzésben résztvevő hallgatók aránya az összes hallgató körében⁴⁷⁴

A felsőoktatásba belépők megoszlása az egyes képzési területek között

Folyamatos szakmai és társadalmi vita tárgyát képezi hazánkban, hogy mely képzési területeken kellene csökkenteni, és melyeken kellene növelni a hallgatók létszámát. A 15. ábra a felsőoktatásba belépők megoszlását mutatja az egyes képzési területek között.

	Bölcsészet, művészet, oktatás	Társ. tud., üzlet, jog	Mérnöki, műszaki	Term. tud.	Eü, szociális	Szolgáltató-sok	Informatika	Mezőgazd.
Cseh K.	18	31	15	13	13	7	6	4
Magyarország	13	40	14	8	9	13	4	2
Lenygelország	20	34	17	9	9	9	4	2
Szlovák K.	20	26	17	10	18	6	4	3
EU21	19	31	15	11	14	6	4	2

15. ábra: A felsőoktatásba belépők megoszlása az egyes képzési területek között (2011)⁴⁷⁵

⁴⁷² Saját szerkesztés. Forrás: Education at a Glance 2013. <http://dx.doi.org/10.1787/eag-2013-en>.

⁴⁷³ Eurostat.

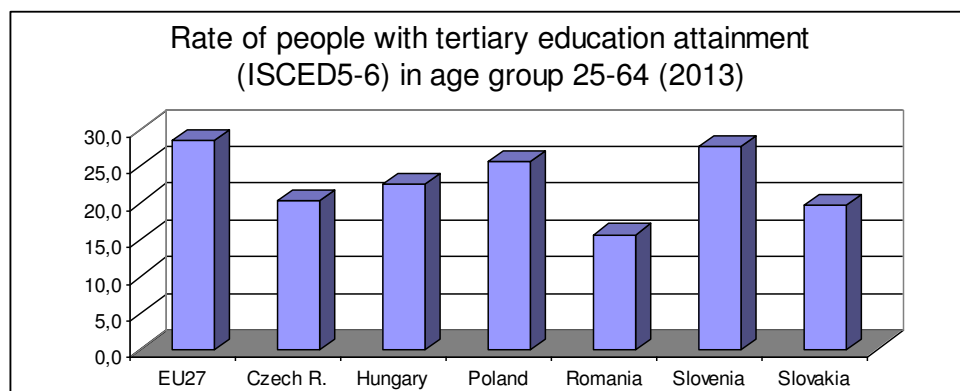
⁴⁷⁴ Eurostat alapján saját számítás és szerkesztés

⁴⁷⁵ Saját szerkesztés. Forrás: Education at a Glance 2013. <http://dx.doi.org/10.1787/eag-2013-en>.

Megállapíthatjuk, hogy hazánk értékei nem térnek el jelentősen az EU átlagtól és nincs számottevő különbség a közép-európai térség egyes országai között sem. A társadalomtudományi, üzleti és jogi területeken valóban több a hallgató Magyarországon, mint az európai átlag, de – a gyakran hangoztatottakkal szemben -- nem a műszaki terület rovására, hanem a bölcsészet és pedagógia, valamint a természettudomány rovására. Vagyis az EU-átlaghoz képest nem mérnökből lesz kevés hazánkban a közeljövőben, hanem természettudósból és tanárból. Jó tudni azt is, hogy a társadalomtudományi, üzleti és jogi területeken olyan országokban annyi vagy megközelítőleg annyi a hallgatók aránya, mint nálunk, mint Dánia (40%), Franciaország (39%), Hollandia (38%), Svájc (37%). A bölcsészet, művészet, oktatás képzési területeken tanulók aránya meghaladja Magyarországot olyan országokban, mint Ausztria (28%), Svédország (25%), Egyesült Királyság (24%), Németország (23%).⁴⁷⁶

Felsőfokú végzettségűek aránya

Az Európai Unió egyik legfontosabb célkitűzése a felsőfokú végzettségűek arányának növelése a társadalomban. A 16. ábra ezt az arányt mutatja közép-európai országokban, míg a 18. ábra azt mutatja meg, hogyan teljesítenek az egyes országok az Európa 2020-as célkitűzéshez képest.

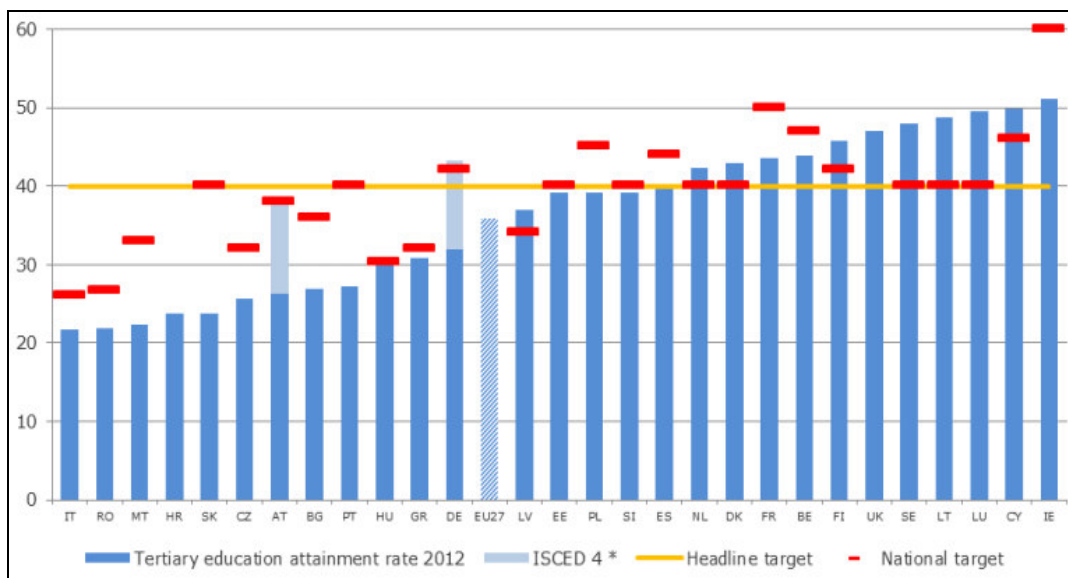
16. ábra: Felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya a 25-64 éves korosztályban (2013)⁴⁷⁷

Mint látható, hazánkban az Európai Unió átlagánál alacsonyabb a diplomások aránya, a közép-európai térségben pedig közepesnek tekinthető a teljesítményünk ebben a mutatóban.

Az EU az Európa 2020 stratégiában azt a célt tűzte ki, hogy átlagosan 40%-ra emeli a felsőfokú végzettséggel rendelkezők arányát a 30-34 évesek körében. Az egyes országok is meghatározták a maguk nemzeti célkitűzéseit. Ezt a 17. ábra mutatja.

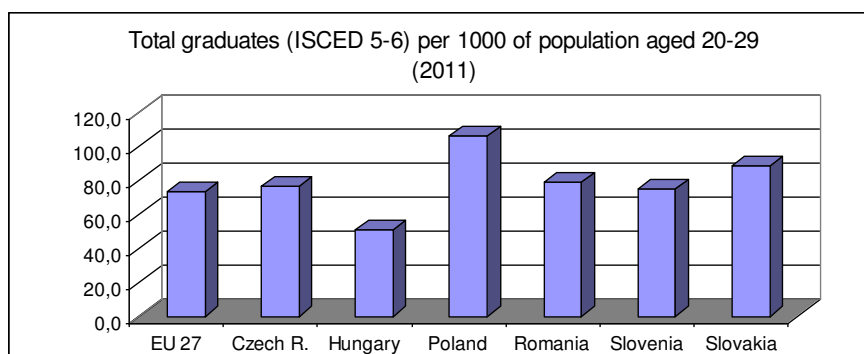
⁴⁷⁶ Education at a Glance 2013. <http://dx.doi.org/10.1787/eag-2013-en>.

⁴⁷⁷ Eurostat alapján saját szerkesztés

17. ábra: Az Európa 2020 célkitűzés és 2012-es állapot a felsőfokú végzettséggel rendelkezők arányára vonatkozóan⁴⁷⁸

Magyarország csak 30,3%-osra foglalkoztatott meg, és ezt a szerény vállalást 2012-ben teljesítette (2010-ben még csak 26% volt az érték). A térségből Szlovénia és Szlovákia vállalása messze meghaladja hazánkét. Szlovénia már teljesítette is a vállalását, Szlovákia még el van maradva attól. Ugyanakkor hosszabb távon Szlovákia optimizmusa megalapozott lehet, hiszen a diplomázók aránya a 20-29 évesek körében meglehetősen magas, és Magyarország szerény jövőképét is megalapozza az alacsony teljesítménye ebben a mutatóban, mely a 18. ábrán látható.

18. ábra: Diplomát szerzők aránya a 20-29 évesek körében (2011)⁴⁷⁹

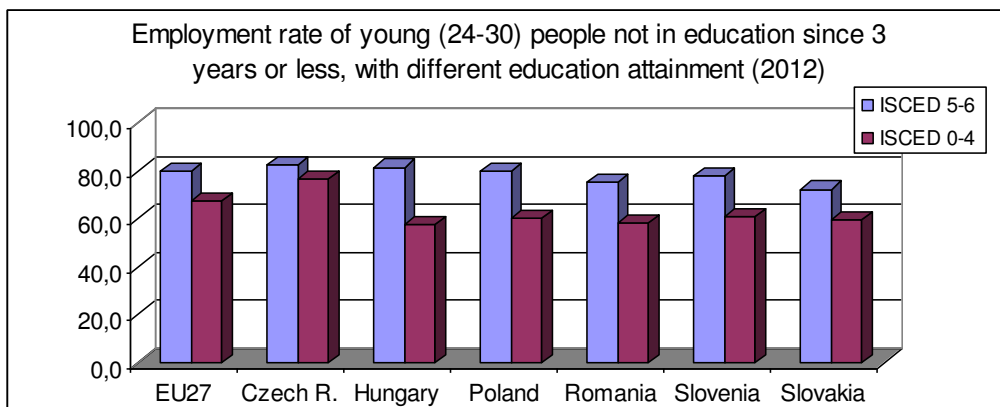
3. A diploma értéke

A következőkben azt vizsgáljuk és hasonlítjuk össze, hogy milyen a diploma értéke az egyes országokban, azaz milyen arányban, mennyi idő alatt, milyen munkakörben tudnak a végzettek elhelyezkedni, és mennyivel növeli meg jövedelmüket a felsőfokú végzettség.

A fiatalok foglalkoztatási rátája hazánkban magasabb felsőfokú végzettséggel, mint anélkül, jobban teljesítünk az európai átlagnál, és a térségben is élenjárók vagyunk ebben a mutatóban. (19. ábra).

⁴⁷⁸ Európai Bizottság. <http://ec.europa.eu/europe2020>.

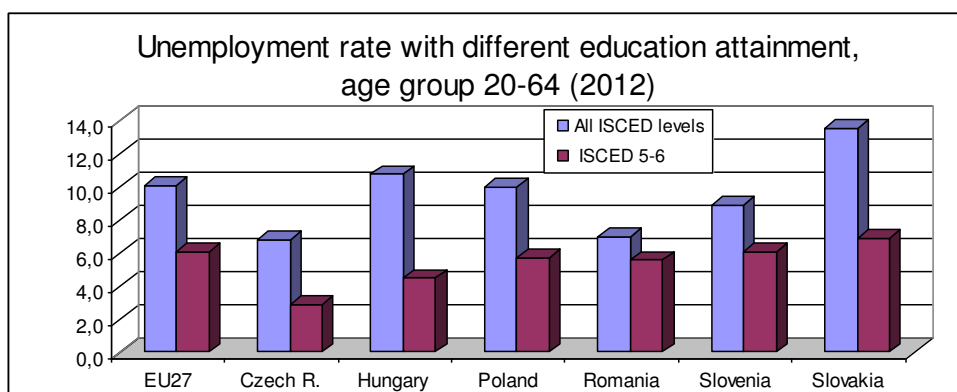
⁴⁷⁹ Eurostat alapján saját számítás és szerkesztés

19. ábra: Foglalkoztatási ráta a 24-30 éves, az oktatásból legfeljebb 3 éve kilépettek körében felsőfokú (ISCED 5-6) és annál alacsonyabb (ISCED 0-4) iskolai végzettséggel (2012)⁴⁸⁰

A legjelentősebb különbség a felsőfokú és alacsonyabb végzettségűek foglalkoztatási rátája között Magyarországon van, vagyis az elhelyezkedési esélyekre hazánkban van a legnagyobb befolyással az iskolai végzettség.

A diplomás munkanélküliség, valamint ennek relatív mértéke szintén fontos mutatói a felsőfokú végzettség munkaerőpiaci értékének, ezt a 20. ábra mutatja.

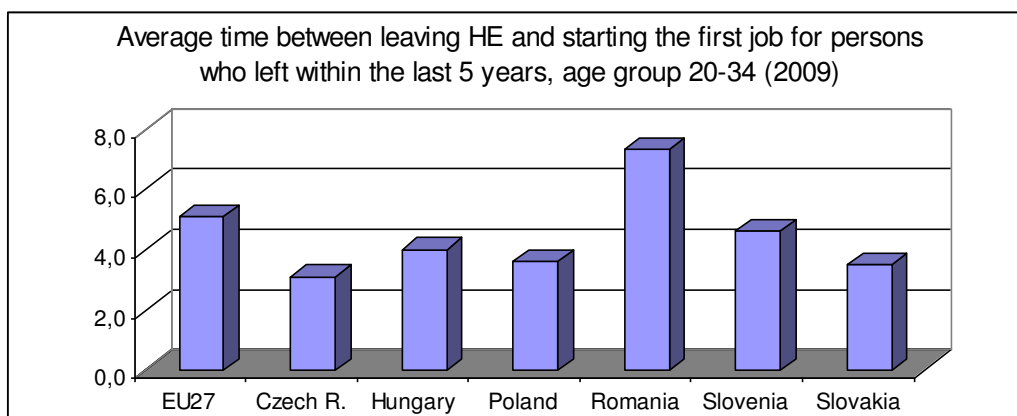
20. ábra: Munkanélküliségi ráta a teljes iskolarendszerben (minden ISCED szint) és a felsőoktatásban (ISCED 5-6) végzők körében, 20-64 éves korcsoportok (2012)⁴⁸¹

A felsőfokú végzettséggel rendelkezők munkanélküliségi rátája jelentősen alatta marad az általános munkanélküliségi rátának, és Magyarország -- 3 másik közép-európai országgal együtt -- az EU átlagnál jobban teljesít ebben a mutatóban. Magyarországon az általános munkanélküliségi ráta kétszerese a diplomásnak.

Fontos mutatója a diploma munkaerőpiaci értékének, hogy a végzettek mennyi idő alatt tudnak elhelyezkedni. Ezt a 21. ábra mutatja.

⁴⁸⁰ Eurostat alapján saját számítás és szerkesztés

⁴⁸¹ Eurostat alapján saját számítás és szerkesztés

21. ábra: Átlagosan eltelt idő (hónap) a felsőoktatásból való kilépés és a munkába állás között a 20-34 évesek és az elmúlt 5 évben végzettek körében (2009)⁴⁸²

Ebben a mutatóban hazánk jobban teljesít, mint az európai átlag, a térségben pedig a középmezőnyben foglal helyet.

Fontos mutatója a diploma hasznosságának az is, hogy milyen munkakörben lehet vele elhelyezkedni. Ezt mutatja a 22. ábra.

	Vezető értelmiségi, menedzser	Technikus, asszisztens	Irodai alkalmazott, szolgáltatásban és kereskedelemben dolgozó	Szakmunkás, gépkezelő,
Cseh K.	62,9	29,2	5,9	2,0
Magyaro.	71,3	16,3	10,3	2,1
Lengyelo.	65,7	16,8	14,3	3,3
Románia	75,3	13,0	9,9	1,8
Szlovákia	59,4	31,2	7,5	1,8
Szlovénia	75,6	15,3	7,3	1,8
EU	56,3	22,4	14,7	6,5

22. ábra: A különböző foglalkoztatási kategóriákban elhelyezkedő felsőfokú végzettségűek aránya, 25-64 éves korcsoport (2010)⁴⁸³

Hazánkban -- mint a térség országaiban -- nagyobb arányban tudnak elhelyezkedni vezető munkakörökben, és kisebb arányban kényszerülnek a legalacsonyabb szintű munkakörökbe, mint az EU átlagában. A térségen belül ebben a mutatóban is közepesen teljesítünk.

A továbbtanulásba történő befektetés megtérülésének fontos mutatója, hogy mennyivel keresnek többet azok, akik diplomát szereznek. A 23. ábra ezt mutatja meg.

Cseh K.	182
Magyarország	210
Lengyelország	169
Szlovák K.	179
EU21	161

23. ábra: Felsőfokúak jövedelme (a középfokú végzettségűek jövedelme = 100%) 25-64 éves korosztály (2010)⁴⁸⁴

⁴⁸² Eurostat alapján saját szerkesztés

⁴⁸³ Eurostat alapján saját számítás és szerkesztés

⁴⁸⁴ Saját szerkesztés. Forrás: Education at a Glance 2013. <http://dx.doi.org/10.1787/eag-2013-en>.

Mint látható, hazánkban az európai átlagnál jobban „fizet” a diploma az alacsonyabb végzettségekhez képest a munkaerőpiacon. A térségen belül is Magyarországon éri meg a leginkább diplomát szerezni, mert kétszer annyit lehet így keresni felsőfokú végzettséggel, mint középfokúval. (Kérdés azonban, hogy a szakmunkák esetében jellemző feketemunka, eltitkolt jövedelem mennyire torzítja a statisztika adatokat – K. G.)

Összefoglaló

Tanulmányomban a magyar felsőoktatás működési feltételeit és teljesítményét mutattam be egyrészt a hasonló történelmi örökséggel rendelkező és a rendszerváltás után hasonló fejlődési útat bejáró közép-európai országokkal – Lengyelországgal, Szlovákiával, a Cseh Köztársasággal, Romániával – való összehasonlításban. Szlovéniát is bevontam az elemzésbe, mert déli szomszédunk felsőoktatása sok tekintetben kiemelkedő teljesítményt mutat. A hazai felsőoktatás mutatóit az Európai Unió átlagával is összehasonlítottam, bemutatandó lemaradásunkat vagy közeledésünket a fejlettebb államokhoz.

Az elemzésekből megállapítható, hogy Magyarországon a felsőoktatás jóval rosszabb feltételek mellett működik, mint az Európai Unió fejlettebb országaiban, a térséghez viszonyítva pedig általában Románia és Szlovákia előtt járunk, de a mutatóink egy része romló tendenciát mutat. Ami a felsőoktatás teljesítményét illeti, hazánk és a térség több mutatóban eléri vagy meghaladja az EU-átlagot, a térségen belül pedig Szlovénia teljesítménye általában kiemelkedő, megelőzve többek között Magyarországot is.